

UOT. 338 (436)

**GÜRCÜSTAN, UKRAYNA, AZƏRBAYCAN, MOLDOVA (GUAM) – MDB MƏKANINDA
İNTEQRASIYANIN BARİZ NÜMUNƏSİ KİMİ**

RÜSTƏMOVA GÜLBƏS RƏSUL qızı

Sumqayıt Dövlət Universteti, müəllim

e-mail: rrufet1979@mail.ru

Açar sözlər: integrasiya, iqtisadi inkişaf, dövlət, iqtisadi təhlükəsizlik, milli iqtisadiyyat, beynəlxalq ticarət

GUAM Demokratiya və iqtisadi inkişaf uğrunda təşkilat- beynəlxalq regional təşkilatdır. Onun tərkibinə Azərbaycan, Gürcüstan, Ukrayna və Moldova daxildir. GUAM-in məşvərət forumu 1997-ci ildə Avropa Şurasının Strasburqda keçirilən sammiti zamanı təsis edilib. Onun yaranmasının əsas məqsədləri demokratiya dəyərlərinin möhkəmləndirilməsi, dayanıqlı inkişafın təmin edilməsi və beynəlxalq və regional təhlükəsizlik və sabilliyin möhkəmləndirilməsidir. Bu təşkilata xas olan daha digər xüsusiyyətlər məqalədə öz əksini tapmışdır.

XX əsrin ikinci yarısından sənaye ölkələrinin sürətli inkişafı nəticəsində beynəlxalq nəqliyyat və kommunikasiya vasitələrinin təkmilləşdirilməsi ilə beynəlxalq ticarətin inkişafında güclü keyfiyyət dəyişiklikləri baş vermişdir. Daha doğrusu, beynəlxalq ticarətin müxtəlif istehsal amillərinin beynəlxalq hərəkəti ilə daha da gücləndirildi. Nəticədə hazır əmtələrin ixracı ilə yanaşı, bütün istehsal amillərinin xaricə axması imkanı və yerləşdirilməsi genişlənmiş və ölkələrarası fəaliyyət artmışdır.

Bu iqtisadi fəaliyyət birliyi hər şeydən əvvəl, müxtəlif ərazilərin deyil, ancaq eyni ərazinin dövlətləri arasında yaranır. Burada «Regional» və yaxud ərazi anlayışı sadəcə olaraq coğrafi sərhədi göstərmir. Eyni ərazinin dövlətləri istər-istəməz sərhəd yaxınlığı ilə yanaşı, müəyyən tarixi ümumilik, oxşarlıq, ənənəvilik, təsərrüfat-mədəni eynilik, demoqrafik quruluş və s. kimi ümumi cəhətlərlə səciyyələnir. Bununla yanaşı:

1. İqtisadi birliyə qoşulan dövlətlər hər şeydən əvvəl, iqtisadi inkişaf baxımından yaxın olmalıdır.
2. Bu ölkələr ümumi marağa malik olmaqla tarixən onların arasında sağlam iqtisadi münasibətlər mövcud olmalıdır.
3. Hər bir ölkələr qrupunda yaranan iqtisadi problem ümumi birliyin gücü ilə həll olunmalıdır və s.

Beləliklə, vaxt keçdikcə beynəlxalq miqyasda təsərrüfat həyatında beynəlmiləlləşmə prosesi güclənmişdir.

Təsərrüfat həyatının beynəlmiləlləşməsində əsas mərhələlərdən biri də integrasiya prosesidir. “İntegrasiya” latın sözü olub «qovuşma», «çuğlaşma», «birləşmə» deməkdir. Lakin aydındır ki, burada sadəcə birləşmə deyil, iqtisadi fəaliyyətlərin qarşılıqlı, razılaşdırılmış birləşdirilməsi nəzərdə tutulur. Ərazi üzrə iqtisadi integrasiya dedikdə ən ümumi mənada ayrı-ayrı ölkələrin təsərrüfat həyatının tədricən birləşməsi prosesi nəzərdə tutulur. Bu cür birləşmə nəticəsində yeni bütöv təsərrüfat mexanizmi formalaşır və beynəlxalq regional kompleks yaranır. Bu regional komplekslər dünya iqtisadiyyatının və eləcə də BİM-in subyektinə çevrilirlər. Qeyd etməliyik ki, istər dünya iqtisadiyyatının inkişafında və istərsə də BİM-in genişlənməsində integrasiya prosesi daha hərtərəfli və keyfiyyət cəhətləri ilə fərqlənir. Burada sadəcə olaraq məhsulun artması deyil, xalqlar arasında hərtərəfli mübadilə münasibətləri, geniş ünsiyyət, vahid məkan psixologiyası yaranır. İqtisadi birlik, mədəni birlik, siyasi birlik fəlsəfi aşılır.

Dünya iqtisadiyyatında qloballaşma genişləndikcə təsərrüfat həyatında baş verən qarşılıqlı proseslər də artır. Belə şəraitdə milli dövlətlər bir çox hallarda öz mənafeələrinin ödənilməsini dünya bazarı vasitəsilə həyata keçirməyə üstünlük verirlər.

Ayrı-ayrı müəssisə və dövlətlər məhsul satışı və xammal mənbələri uğrunda gedən rəqabətdə bir-birilə maddi və maliyyə baxımından öz qüvvələrini birləşdirməklə bir çox əlavə xərclərdən azad olur və birgə qüvvə ilə rəqabətə girmək imkanı əldə edirlər. Beləliklə, milli dövlət mənafeyi regional mənafeyə çevrilir. Buradan da dünya təsərrüfatındakı qloballaşma prosesi regionallaşma prosesi ilə tamamlanmış olur. Adətən, inteqrasiya prosesi az və ya çox mənada qarşılıqlı ticarətin liberallaşdırılması ilə başlanır. Bu hal əmtəələrin, xidmətlərin və kapitalın hərəkətinin məhdudlaşdırılmasını aradan qaldırır. Tədricən vahid iqtisadi, hüquqi, informasiya məkanı yaranır. Buradan da yeni keyfiyyətli beynəlxalq iqtisadi münasibətlər meydana gəlir. Qeyd etməliyik ki, regional inteqrasiya bir çox əlamətləri ilə dövlətlərarası digər əlaqə və formalardan fərqlənir. Beləliklə:

1. İnteqrasiyaya daxil olan hər ölkə öz iqtisadi siyasətlərində müəyyən razılığa gəlirlər.
2. Onlar öz milli qanun vericiliklərinə norma və standartlarını uyğunlaşdırırlar, vahid hala salırlar.
3. Region daxilində istehsal prosesində vahid texnologiya mövcud olur.
4. İstehsalda, elm və texnikada beynəlxalq ixtisaslaşma və kooperasiyanın inkişafına zəmin yaranır.
5. İnteqrasiya prosesinin tənzimlənməsi məqsədilə vahid idarəçilik orqanları yaradılır.

Beləliklə, inteqrasiya əmtəə itehsalçılarına bir tərəfdən daha təminatlı xammal, maliyyə, əmək, və elmi ehtiyatlardan istifadə etmək imkanı verir, digər tərəfdən isə daha böyük bazar üçün əmtəə istehsal etməyə zəmin yaradır.

Bir çox alimlər 1990-cı illəri inteqrasiya proseslərinin yüksək həddi, BİM-də isə regionlaşmanın intensivləşməsi dövrü adlandırırlar. Bu inteqrasiyalaşma 2 formada təzahür edir: kəmiyyət və keyfiyyət baxımından.

Kəmiyyət baxımından son onilliklərdə makroregionçuluğun daha geniş xarakter alması, əvvəlki müvafiq razılaşmaların təzələnməsi və sairəni qeyd etmək olar.

Keyfiyyət baxımından dərininə regional təsərrüfatçılığın artması, inteqrasiyanın daha yetkin formalarından istifadə edilməsi cəhətləri diqqəti cəlb edir.

Demokratiya və iqtisadi inkişaf uğrunda təşkilat - GUAM, beynəlxalq regional təşkilatdır. Onun tərkibinə Azərbaycan, Gürcüstan, Ukrayna və Moldova daxildir. GUAM-ın rəsmi dili ingilis və rus dilləridir. Əvvəllər təşkilatın tərkibinə Özbəkistan da daxil idi, buna görə də təşkilatın adı GUÖAM kimi səslənirdi. Lakin sonradan, 2005-ci ilin may ayında Özbəkistan təşkilatın üzvləri sırasından çıxmışdır. Nəticədə təşkilatın adı bərpa edilmişdir.

GUAM-ın yaranma tarixinə baxsaq, GUAM hazırki institusional formasına çatanaqədər bir neçə mərhələ keçmişdir:

1. GUAM-ın məşvərət forumu- 1997-ci ilin oktyabr ayının 10-da Avropa Şurasının Strasburqda keçirilən sammiti zamanı təsis edilmişdir;
2. GUAM-ın inteqrasiyası – Dövlət başçılarının sammiti çərçivəsində 2001-ci il iyun ayının 7-də GUÖAM-ın Yalta Xartiyası imzalanmışdır;
3. Demokratiya və İqtisadi İnkişaf uğrunda Təşkilat - GUAM. 2006-cı ilin may ayının 23-də GUAM-ın Kiyev sammitində yaradılmışdır. Elə burada təşkilatın Nizamnaməsi imzalanmışdır.[1]

Təşkilatın Nizamnaməsinə uyğun olaraq, GUAM-ın əsas məqsədləri aşağıdakılardır:

- demokratiya dəyərlərinin möhkəmləndirilməsi, qanunun aliliyinin təmin edilməsi və insan hüquqlarına hörmət;
- dayanıqlı inkişafın təmin edilməsi;
- beynəlxalq və regional təhlükəsizlik və stabilliyin möhkəmləndirilməsi;
- ümumi təhlükəsizlik məkanının yaradılması üçün Avropaya inteqrasiyanın gücləndirilməsi və həmçinin, iqtisadi və humanitar əməkdaşlığın genişləndirilməsi;
- tərəflərin sosial-iqtisadi, nəqliyyat, enerji, elmi-texniki və humanitar potensialının inkişaf etdirilməsi;

- qarşılıqlı maraq kəsb edən sahələrdə siyasi əlaqələr və praktiki əməkdaşlığın fəallaşdırılması.

GUAM-ın stukturı.

Təşkilati strukturuna Şura və Katiblik daxildir. Şura təşkilatın əsas orqanıdır və öz işini dövlət başçıları (sammit), xarici işlər nazirləri, milli kordinatorlar və daimi nümayəndələr səviyyəsində təşkil edir. GUAM-ın Kiyev sammitinin qərarlarına uyğun olaraq, Kiyev şəhərində təşkilatın katibliyi yerləşir və bu orqan Baş katib tərəfindən idarə olunur. Kiyevdə həmçinin GUAM-ın informasiya ofisi fəaliyyət göstərir. Müxtəlif sahələr üzrə əməkdaşlığın əlaqələndirilməsi işlərinə işçi qrupu baxır. Təşkilatın işçi və köməkçi orqanları daimi və ya müvəqqəti əsasda fəaliyyət göstərir və xarici işlər nazirlərinin Şurasının qərarına uyğun olaraq yaradılır. İşçi dairələrində əməkdaşlığın inkişaf etdirilməsi məqsədilə təşkilatın nəzdində GUAM-ın işçi şurası fəaliyyət göstərir. 2004-cü ildə GUAM-ın üzv ölkələri müxtəlif beynəlxalq təşkilatlar çərçivəsində xüsusilə, BMT və ATƏT ilə sıx əlaqələr qurur. 2003-cü ildə GUAM BMT Baş assambleyasında müşahidəçi statusu əldə etmişdir. [1]

İlk öncə GUAM Azərbaycan Respublikası, Gürcüstan, Moldova Respublikası və Ukrayna Prezidentlərinin 10 oktyabr 2007-ci ildə Strasburqda **Birgə Kommünike** imzalamaqla bu dörd dövlətin birliyi kimi fəaliyyətə başlamışdır. Kömmünikedə Prezidentlər suverenlik, ərazi bütövlüyü, sərhədlərin toxunulmazlığı, demokratiya, hüququn aliliyi və insan hüquqlarına hörmət prinsipləri əsasında Avropada sabitliyin və təhlükəsizliyin gücləndirilməsi məqsədilə dördtərəfli əməkdaşlığın inkişaf edilməsinin vacibliyinin vurğulamışlar.

22 may 2005-ci il tarixində GUAM-ın Kişinyovda keçirilmiş **Zirvə Toplantısı** üzv dövlətlərin demokratik cəmiyyət, Avropaya inteqrasiya, iqtisadi inkişaf, regionda sabitlik və təhlükəsizlik məsələlərinə dair vahid baxışlarını nümayiş etdirmişdir. Dövlət başçıları GUAM əsasında beynəlxalq təşkilatın yaradılması zərurətinə dair birgə mövqedən çıxış etmişlər və bununla əlaqədar GUAM Xarici İşlər Nazirləri Şurasına müvafiq qərar vermişlər. [2]

Dövlət başçılarının bu qərarı 22-23 may 2006-cı il tarixində GUAM-ın Kiyev Zirvə Toplantısı zamanı həyata keçmişdir. Belə ki, 1997-ci ildən mövcud olmuş birlik əsasında Demokratiya və İqtisadi inkişaf naminə Təşkilat – GUAM təsis olunmuşdur.

7 iyun 2001-ci ildə Yaltada təşkil olunmuş GUAM-ın ilk Zirvə Toplantısı onun beynəlxalq struktur kimi formalaşması və institutionallaşmasında böyük rol oynamışdır. [3]

Dövlət başçıları tərəfindən imzalanmış GUAM-ın Yalta Xartiyası iştirakçı dövlətlər arasında əməkdaşlığın məqsədlərini, prinsiplərini və istiqamətlərini müəyyənləşdirmişdir.

Kiyev Zirvə Toplantısında Prezidentlər **GUAM-ın Nizamnaməsini** qəbul etmişdir. GUAM-ın Nizamnaməsinə görə demokratik dəyərlərin bərqərar olunması, davamlı inkişafın təminatı, beynəlxalq və regional təhlükəsizliyin gücləndirilməsi, Avropaya inteqrasiya, üzv dövlətlərin iqtisadi, humanitar və sosial sahələrdə əməkdaşlığının genişlənməsi təşkilatın başlıca məqsədlərini təşkil edir.

GUAM dövlət başçıları tərəfindən Kiyev Zirvə Toplantısında qəbul olunmuş **“Demokratiya və İqtisadi inkişaf naminə Təşkilat – GUAM-ın yaradılması haqqında Kiyev Deklarasiyası”**nda aşağıdakı məqamlar və vəzifələr qeyd olunmuşdur:

- demokratiyanın möhkəmləndirilməsi, əsas insan hüquqları və azadlıqlarının qorunması, dövlətlərin iqtisadi inkişafının və təhlükəsizliyinin və sabitliyin təmin olunması;
- GUAM dövlətlərinin davamlı inkişafı məqsədilə dinamik iqtisadi artım, sosial ahənglik və ətraf mühitin mühafizəsi vasitəsilə qarşılıqlı əlaqələrinin gücləndirilməsi;
- bu dövlətlərin suverenliyini, ərazi bütövlüyünü və azadlığını dağıdan, tam miqyaslı demokratik islahatların həyata keçirilməsini və regionun iqtisadi inkişafını çətinləşdirən, Avro inteqrasiyaya mənfi təsir göstərən və bütün dünya birliyinə çağırış törədən həll olunmamış münaqişələrin nizamlanması məqsədilə fəal əməkdaşlıq;
- beynəlxalq terrorizm, ekstremizm və aqressiv separatizm, həmçinin onunla bağlı olan digər mənfi hallarla mübarizə sahəsində əməkdaşlığın gücləndirilməsi;
- iqtisadiyyat, ticarət və nəqliyyat sahəsində əməkdaşlığın dərinləşdirilməsi və Azad Ticarət Zonası haqqında sazişin həyata keçirilməsi;

- enerji təhlükəsizliyi sahəsində səylərin fəallaşdırılması;
- GUAM dövlətlərinin beynəlxalq tranzit potensialından istifadə olunması və s.

GUAM fəal olaraq digər dövlətlərlə əməkdaşlıq edir. Ticarət və nəqliyyat daşınması, sərhəd və gömrük nəzarətinin təmin edilməsi, terrorizm, mütəşəkkil cinayətkarlıq və narkotik alveri ilə mübarizəyə dair GUAM-ABŞ çərçivəsində proqramına uyğun olaraq ABŞ, Bolqarıstan, Rumıniya və Macarıstan ekspertlərinin yardımı ilə GUAM bir sıra layihələr həyata keçirmişdir. Xüsusilə, qeyd etmək lazımdır ki, terrorizm, mütəşəkkil cinayətkarlıq, narkotik alveri və digər təhlükəli cinayətlərlə mübarizəyə dair GUAM-ın virtual mərkəzi yaradılmışdır. Hal-hazırda ticarət və nəqliyyat daşınmasına yardım layihəsinin həyata keçirilməsi sahəsində işlər görülür.

GUAM-a üzv ölkələr haqqında qısa məlumat:

Gürcüstan

Cənubi Qafqazda yerləşir. Şimalda Rusiya, şərqdə Azərbaycan cənubda Ermənistan və Türkiyə ilə həmsərhəddir. Paytaxtı Tbilisi şəhəridir. Şərqi Avropa ilə Qərbi Asiyanın kəsişməsində yerləşir. Ərazisi 69,700 km², əhalisi isə rəsmi rəqəmlərə görə, təxminən 4.5 milyon nəfərdir. Gürcüstan qədim tarixə malik bir ölkədir. Gürcüstanın tarixi qədim Koxida və İberiya krallıqlarına gedib çıxır. Dünyada xristianlığı qəbul edən 2-ci dövlət olan Gürcüstan 11-ci və 12-ci əsrlərdə ən qüdrətli çağını yaşamışdır. 19-cu əsrin əvvəlində Rusiyaya birləşdirilib. 1918-ci ildə müstəqillik əldə etsə də, qısa müddətdən sonra RSFSR tərəfindən işğal olundu. 1991-ci ildə Gürcüstan müstəqilliyini əldə edib.

Ukrayna

Ukrayna Qara və Azov dənizlərinin sahilində yerləşir. Onun şimali-şərqdə Rusiya, şimalda Belarus, qərbdə Polşa, Slovakiya və Macarıstan, cənub-qərbdə Rumıniya, Moldova və tanınmamış Dnestryanı ilə sərhədləri var. Ərazisində Krım Muxtar Respublikası, 24 oblast və 2 xüsusi statuslu şəhər yerləşir. 2010-cu il oktyabrın 1-ə Ukraynanın əhalisi 45 822 214 nəfər olub. Ondan, şəhər əhalisi - 31 444 122 nəfər və ya 68,6%, kənd əhalisi - 14 378 092 nəfər və ya 31,4% təşkil edir.

Azərbaycan Respublikası

Cənubi Qafqazda, **Xəzər dənizi** hövzəsində yerləşir. Şimaldan **Rusiya (Dağıstan)**, **Gürcüstan**, qərbdən **Ermənistan**, cənubdan **İran** və **Türkiyə** ilə həmsərhəddir. Azərbaycanın anklavı olan **Naxçıvan Muxtar Respublikası Ermənistanla** şimal-şərqdə, **Türkiyə** ilə qərbdən həmsərhəddir.

Paytaxtı Bakı şəhəridir. Azərbaycan ərazisinin təxminən 20%-i **Ermənistan Respublikası** tərəfindən işğal edilib.

28 May – Respublika Günü 1918-ci ildə müsəlman Şərqində ilk dünyəvi demokratik dövlət olan **Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin** yarandığı gündür. 30 avqust 1991-ci ildə SSRİ tərkibində müttəfiq respublika statusunda olan Azərbaycan Respublikasının Ali Soveti "Azərbaycan Respublikasının dövlət müstəqilliyinin bərpası haqqında" deklarasiya, 18 oktyabr 1991-ci il tarixində isə "Azərbaycan Respublikasının dövlət müstəqilliyi haqqında", Konstitusiyaya Aktı qəbul etdi. Bu tarix müasir Azərbaycan dövlətinin müstəqilliyinin bərpası günü sayılır.

Hazırda Azərbaycan qədim tarix və mədəniyyət irsinə malik dünyəvi və unitar dövlət olub, etnik azərbaycanlı çoxluğuna sahib ölkədir. Azərbaycan altı müstəqil türk dövlətindən biridir. Respublikanın 158 ölkə ilə diplomatik münasibəti vardır, 38 beynəlxalq təşkilatın üzvüdür.

Azərbaycan **GUAM** və Kimyəvi silahdan istifadə qadağası təşkilatlarının təsisçilərindən biridir. **1993-cü ilin sentyabrından Müstəqil Dövlətlər Birliyinin** üzvüdür. **9 may 2006-cı ildə** Azərbaycan **BMT**-nin yeni yaradılan insan haqları komitəsinə üzv seçilib. Səlahiyyətli nümayəndəlik 19 iyul 2006-cı ildən başlayıb. Azərbaycan həmçinin **BMT**, **ATƏT**, **Avropa Şurası** və **NATO**-nun sülh naminə tərəfdaşlıq proqramının üzvüdür. Bundan əlavə, ölkə Birləşməyənlər Hərəkatı, Beynəlxalq Ticarət Təşkilatı və Beynəlxalq Elektrotəməşəkkil İttifaqında müşahidəçi statusuna malikdir.

BMT Baş Assambleyasında 24 oktyabr 2011-ci il seçkiləri zamanı Azərbaycan 155 səs toplayaraq, 2012-2014-cü illər üçün BMT Təhlükəsizlik Şurasının 10 qeyri-daimi üzvündən biri seçilib.

Moldova

Avropanın cənub-şərqində yerləşir. Şimalda, şərqdə və cənubda Ukrayna, qərbdə Rumıniya ilə həmsərhəddir. 1940-cı ildə SSRİ tərəfindən Rumıniyadan qoparılmış Bessarbiya torpaqlarında yaradılmış və SSRİ-nin tərkibinə müttəfiq respublika statusu ilə daxil edilmişdir. Moldovanın Dnestr çayından şərqdəki əraziləri 1991-ci ildən tanınmamış Dnestryanı Moldova Respublikasının nəzarətindədir.

Elmi yeniliyi: Məqalədə GUAM-ın yaranmasının tarixi, onun məqsədləri, təşkilati strukturu, həmçinin əməkdaşlıq məsələləri kompleks tədqiq edilmişdir.

Tətbiqi əhəmiyyəti: Ümumi təhlükəsizlik məkanının yaradılması üçün dünya iqtisadiyyatına inteqrasiyanın gücləndirilməsi və əməkdaşlığın genişləndirilməsi və əməkdaşlığın genişləndirilməsində məqalədə verilmiş müddəalardan istifadə edilə bilər.

ƏDƏBİYYAT

1. GUAM ölkələrində XİZ-in inkişaf perspektivləri // Xüsusi iqtisadi zonaların təşkili problemləri və inkişaf perspektivləri / Şəfa Əliyev. Bakı: Elm, 2008, s. 127-137
2. GUAM təşkilatının üzvü olan ölkələrin dövlət başçılarının zirvə görüşü: Rəsmi məlumat // Dürçəliş – XXI əsr – 2008, №40, iyun, s.51-56
3. Оруджев Р., Рамизоглу Н., Вашингтон поддержал ГУАМ: Госдепартаменты США выступили со специальным заявлением // Эхо – 2002, 18 июня, с.3

РЕЗЮМЕ

ГУАМ СРЕДИ СТРАН СНГ КАК ПРИМЕР ИНТЕГРАЦИИ

Рустамова Г.Р

Ключевые слова: интеграция, экономическое развитие, государство, экономическая безопасность, национальная экономика.

В статье исследуется деятельность ГУАМ - международной региональной организации государств, стоящих на пути демократического и экономического развития. Организация была образована в 1997 г. в Страсбурге, её членами являются Азербайджан, Украина, Грузия и Молдавия

Отмечается, что основной целью создания этой интеграционной организации является развитие демократии, укрепление и стабилизация безопасности этих государств.

SUMMARY

GUAM AS AN EXAMPLE OF INTEGRATION IN THE CIS

Rustamova G.R

Key words: integration economical development, state, economical safety, national economy

GUAM – the organization for democracy and economic development is regional organization. It includes Azerbaijan, Georgia, Ukraine, Moldova. GUAM consultative forum was founded in Strasbourg in 1997 in the summit of the Council of Europe. Its main objectives are strengthening of the democracy, ensuring sustainable development and strengthening international and regional security and stability.

Daxil olma tarixi: İlkin variant 12.10.2015
Son variant 01.06.2016